

Мін-ва адукац. Рэсп. Беларусь, Полацкі дзярж. ун-т; рэдкал.: Д. У. Дук [і інш.]. – Наваполацк: ПДУ, 2014. – Ч. 2. – С. 186–189.

3. Гумилев, Н. С. Девять заповедей переводчика / Н. С. Гумилев // Английская поэзия – от народных баллад до прерафаэлитов – в переводах 1918–1921 гг. / под ред. Н. С. Гумилева. – М.: АРТ-ФЛЕКС, 1991. – С. 12–16.

4. З любоўю да беларускай паэзіі. Да 80-годдзя з дня нараджэння англійскай паэтэсы і перакладчыцы Веры Рыч (1936–2009) // Нацыянальная бібліятэка Беларусі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://www.nlb.by/by/news/knizhnyja-vystawki/z-lyubo-yu-da-belaruskay-paezii_166923/ – Дата доступу: 09.10.2022.

5. Падабедава, С. В. Беларуска-англійскі пераклад: лексічныя і граматычныя трансфармацыі (на матэрыяле вершаў Максіма Багдановіча) / С. В. Падабедава // Беларусь в современном мире: материалы XII Междунар. науч. конф. студентов, магистрантов, аспирантов и молодых ученых, Гомель, 16–17 мая 2019 г. / М-во обр. Респ. Беларусь, Гомел. гос. техн. ун-т им. П. О. Сухого, Гомел. обл. орг. о-ва «Знание»; под общ. ред. В. В. Кириенко. – Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2019. – С. 181–183.

6. A Poetic Treasury from Belarus. A celebration of the life and work of Vera Rich / ed. J. Dingley & Revd David Parry. – London: Hertfordshire, 2019. – 154 p.

7. Bassnett, S. Translation Studies (New Accents). 4th Edition: / S. Bassnett. – London: Routledge, 2013. – 208 p.

8. Dingley, J. Introduction / J. Dingley // A Poetic Treasury from Belarus. A celebration of the life and work of Vera Rich / ed. J. Dingley & Revd David Parry. – London: Hertfordshire, 2019. – P. 5–8.

9. Like Water, Like Fire. An Anthology of Byelorussian Poetry from 1828 to the Present Day / translated by Vera Rich. – London: George Allen and Unwin Ltd., 1971. – 347 p.

УДК 821.161.3(092 Я. Купала)

МЕМУАРНЫ НАРЫС «СУСТРЭЧЫ. ЯНКА КУПАЛА» Л. М. КЛЕЙНБАРТА: УНІВЕРСАЛІЗАЦЫЯ КУПАЛАВАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ ПЕРСАНАЛІІ

А. Э. Сабуць

*Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы
Гродна, Рэспубліка Беларусь
sabutz@tut.by*

У артыкуле асэнсоўваецца псіхалагічны партрэт Янкі Купалы праз дыялогі аўтара, першага біёграфа, рускага літаратурнага крытыка Льва Клейнбарта і героя ўспамінаў. Разглядаецца жанравая прырода ўспамінаў, адпаведная мемуарнаму нарысу: дыялогавая форма, лірычныя адступленні, крытычны аналіз твораў, канстатацыя суб'ектыўных уражанняў, эпістоларныя фрагменты.

Ключавыя словы: Л. М. Клейнбарт; Янка Купала; мемуарны нарыс; успаміны; партрэт; ліст.

MEMOIR ESSAY “MEETINGS. YANKA KUPALA” L. M. KLEINBART: THE UNIVERSALIZATION OF YANKA KUPALA LITERARY STAFF

A. E. Sabut

*Yanka Kupala State University of Grodno
Grodno, Republic of Belarus
sabutz@tut.by*

The article interprets the psychological portrait of Yanka Kupala through the dialogues of the author, the first biographer, the Russian literary critic Lev Kleinbart and the hero of the memoirs. The genre nature of memories corresponding to a memoir essay is considered: dialogue form, lyrical digressions, critical analysis of works, statement of subjective impressions, epistolary fragments.

Key words: L. M. Kleinbart; Yanka Kupala; memoir essay; memories; portrait; letter.

У купалазнаўстве адно з прыярытэтных месцаў займаюць біяграфічныя матэрыялы (гэта эпістальрый, успаміны, дакументы). Вагомае значэнне ў вывучэнні жыццёвай і творчай біяграфіі мае мемуарны нарыс Л. М. Клейнбарта «Сустрэчы. Янка Купала».

Леў Максімавіч Клейнбарт – аўтарытэтны крытык, публіцыст, першы біёграф Янкі Купалы і адзін з першых даследчыкаў яго творчасці. Так, Л. М. Клейнбарт – аўтар манаграфічнага раздзела пра Янку Купалу ў напісанай ім тагачаснай рускамоўнай кнізе «Маладая Беларусь. Нарыс сучаснай беларускай літаратуры 1905–1928 гг.» (1928), а таксама аўтар першай манаграфіі пра Янку Купалу «Янка Купала. Вопыт характарыстыкі літаратурнай і біяграфічнай» (1929–1934, не надрукавана, машынапісны варыянт захоўваецца ў фондах Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы ў Мінску). Як вядома, пасля першай сустрэчы (дзякуючы Цішку Гартнаму) Льва Клейнбарта з Янкам Купалам у 1910 годзе яны сустрэкаліся і перапісваліся досыць працяглы час. Захавалася 13 лістоў Янкі Купалы да Клейнбарта, прычым 6 з іх – цалкам аўтабіяграфічныя [2, с. 225–228, 229–230, 232–233, 261–281, 282]. Напрыклад, у лісце да Льва Клейнбарта ад 23.11.1927 г. з Мінска Янка Купала ўпершыню апісвае радаслоўнае сямейнае дрэва, сваё дзяцінства, а таксама дае звесткі аб сваім навучанні, аб пераездах з месца на месца. Цікавы і той факт, што менавіта сам Л. М. Клейнбарт выказаў жаданне мець аўтабіяграфію Янкі Купалы, каб пасля сістэматызаваць шматлікія звесткі для стварэння партрэта паэта (партрэты многіх творцаў пісаліся Л. Клейнбартам з фармату «Сустрэч...»). Сведчаннем гэтаму слугуе ліст-аўтабіяграфія Янкі Купалы з Пецярбурга (1910 г.) да Льва Клейнбарта, па ягонай жа просьбе: «Вы хочаце мець, як Вы там па-кніжнаму называеце, маю аўтабіяграфію. Што ж, калі ласка. Чым магу – рад служыць. <...> Ды прага вучыцца не давала мне спакою, хоць усе шляхі да навукі, як той казаў, былі для мяне цалкам адрэзаныя. Адзінае, што заставалася, – гэта кнігі, і я ім аддаўся душой і сэрцам. Удзень працаваў на гаспадарцы, а ўночы чытаў і перачытваў усё, што траплялася пад руку. <...> Праслужыўшы верай і праўдай тры гады ў панскіх броварах... я кінуў гэтую спецыяльнасць і паехаў у Вільню. У Вільні займеў я месца ў бібліятэцы, месца, пра якое марыў з дзяцінства. Вольны ад заняткаў у бібліятэцы час аддаваў рэдакцыі “Наша ніва” і папісваў вершыкі. У Вільні прабыў я паўтара года і пасля паехаў у Пецярбург па навуку... У Пецярбург прыехаў я без капейкі за душой і толькі дзякуючы выключна чуламу сэрцу прафесара Б. І. Эпімаха-Шыпілы неяк уладкаваўся і сяджу ў халоднай і суровай сталіцы. <...> Безумоўна, шмат пра што даводзіцца маўчаць (тут і далей падкрэслена намі. – А. С.), бо ў нашы вясельныя часы не ўсюды і не пра ўсё можна ўслых разважаць» [2, с. 225, 226, 228]. Пра давер адрасанта і адрасата сведчаць скразныя этыкемы з ліставання: «Глыбокапаважаны і дарагі Леў Максімавіч!», «Шчыра адданы Вам Я. Купала» [2, с. 273, 278, 282] і інш. Або, у адным з апошніх лістоў ад 13.02.1929 г. з Мінска: «Яшчэ раз напамінаю Вам, дарагі Леў Максімавіч, што я прывязу Вам... што ў мяне ёсць пад рукой, дзе так ці інакш згадваецца пра мяне, і, канешне, паўтараю, пажадана з Вамі разам разабрацца ў гэтым матэрыяле. <...> Ваш Я. Купала» [2, с. 279]. У мемуарным нарысе «Сустрэчы. Янка Купала» Леў Клейнбарт шчыруе адносна ліставання: «Пісаў мне Купала нямала. Прыводзіць тут лісты цалкам няма патрэбы. <...> Важнае тое, з чаго складаецца агульнае аблічча, паэтычная сутнасць гэтага найстарэйшага паэта Беларусі, які пайшоў ужо з жыцця. Тое, што мне пісалі Колас, Власт, Эпімах-Шыпіла, зразумела, дапаўняе тое, што мне пісаў сам паэт» [2, с. 140]. Або, як назваў удакладненні ў лістах – «сведчанні першараднага значэння» [2, с. 140].

Рукапісныя ўспаміны Л. М. Клейнбарта «Сустрэчы. Янка Купала» пабачылі свет у 2021 годзе ў мінскім дзяржаўным выдавецкім доме «Звязда» [1]. Укладальнікі гэтага шыкоўнага выдання справядліва адзначылі: «Раней не апублікаваная работа Л. М. Клейнбарта “Сустрэчы. Янка Купала”, без сумнення, прыцягне ўвагу і навукоўцаў-купалазнаўцаў, і простых чытачоў, тых, хто зацікаўлены беларускай літаратурай, гісторыяй краіны» [1, с. 8]. У дадзеным выданні псіхалагічны партрэт Янкі Купалы падаецца праз дыялогі аўтара Льва Клейнбарта і героя ўспамінаў. Сам жа мемуарны нарыс аздоблены лірычнымі адступленнямі, крытычным аналізам Купалавай творчасці з боку аўтара, суб’ектыўнымі аўтарскімі ўражаннямі, эпістальярнымі фрагментамі.

Псіхалагічны партрэт творцы – вельмі тонкая рэч. Так, Леў Клейнбарт – аўтар мемуарнага нарыса «Сустрэчы. Янка Купала» – ахарактарызаваў Купалу як сціплага, засяроджанага,

таленавітага чалавека і пакінуў наступныя згадкі пасля першай сустрэчы з паэтам вясной 1910 года ў Пецярбургу: «Твар, не па гадах пастарэлы, нахмураныя бровы, скупы жэст. У манерах, рухах – нешта няўпэўненае ў сабе. Не яснай раніцай, а вечаровым змрокам павявала ад гэтага тыпова беларускага твару, які бывае ў самавукаў з мяшчан, ад усёй яго постаці ў напаўзношаным пінжаку. Быццам нейкая немач падточвала гэтае аблічча. Я глядзеў на яго, і ў галаве кружыліся вершы, у якіх ён так артыстычна перадаў самога сябе тых гадоў: «Я не паэта, о крый мяне, божа! // Не рвуся я к славе гэткай німала, // Хоць песеньку-думку і высную, можа, // Завуся я толькі – Янка Купала...» [1, с. 58]. Пра тагачасны настрой паэта-выгнанніка, які «патрапіў у цэнтр усерасійскай культуры, стукнуўся аб яго, як аб сцяну» [1, с. 72], рускі крытык Л. М. Клейнбарт досыць тонка адзначае, што хоць у Купалы «ў вачах свяціўся розум», але «сваім прыглушаным голасам не быў падобны да паэта, як не ўдаваў на паэта ўсім сваім фізічным абліччам, якое з першага погляду гаварыла пра тое, што жыццё яго не шкадавала, мяла гэтага чалавека з дня нараджэння па сённяшні дзень» [1, с. 58]. Зрэшты, яскрава пра гэта сведчыць і рэфлексія Купалы на запытанне Л. М. Клейнбарта пра ягонае пецярбургскае пачуванне: «Што Пецярбург? Мала ў ім пакідаю свайго. Жыццё тут мае такое сухое, такое бясколернае. Ходзіш, бадзяешся, прыйдзеш дахаты – туга, як сабака, грызе мяне. <...> Так, я лірык. Толькі лірык. А душы тут холадна» [1, с. 70]. І далей – споведзь Купалы-паэта, цалкам расчараванага чужой і халоднай пецярбургскай атмасферай, прыгнечанага настальгіяй па родных краявідах, адарванасцю ад радзімай Беларусі-бацькаўшчыны: «Але што мне рабіць з сабою? <...> для мяне тут усё зачынена, усё чужое. Гэты кастрычнік, калі дзесьці бядуе катрынка, гэтыя белыя ночы, гэты бульвар, на які я выходжу, каб змарнаваць гадзінку-другую, гэты Ісакій, нават гэтая Нява з паньлымі свісткамі параходаў... Зусім іншая справа – Нёман з яго вясеннім разлівам, лясы Беларусі, хлопцы ў магілёўскіх світках, дзяўчаты ў вышываных кашулях, у чырвоных хустачках!» [1, с. 72]. Купала, які не быў «зачараваны сваім талентам», а менавіта бачыў сваю моц «у любові да маёй радзімы, да майго народа» [1, с. 72], атрымаў ад тагачаснага чуйнага крытыка Л. М. Клейнбарта досыць красамоўную вычарпальную партрэтную характарыстыку: «Вы паэт. Янка, беларускі паэт» [1, с. 70]. Што тут дадаць? Светаадчуванне Купалы-творцы клалася выразнай пячаткай і на ягоныя творы, пра што ён сам жа сведчыць у лісце да свайго біёграфа Клейнбарта: «Вам, магчыма, цікавыя мае, у вядомыя перыяды жыцця, перажыванні і светапогляды. Усё гэта прыблізна адбілася на маіх вершах» [2, с. 228].

Дарэчы, параўнаем у рамане-эсэ Алега Лойкі «Як агонь, як вада...», як захоплена-рамантычны пафас успрымання асобы Янкі Купалы, псіхалогіі яго творчасці перадаецца аўтарам праз назіральную катэгарычную суб'ектыўнасць: «“Быў вельмі горды”, хоць здаўся Паўліне Мядзёлцы пры першай сустрэчы ўсяго толькі жэўжыкам-кавалерам, Антону Луцкевічу – “скромным, вельмі нясмелым і няпэўным сабе дзецюком”, Максіму Гарэцкаму – з сарамлівым і ціхаватым грудным голасам “непрыкметным чалавечкам”. Якімі падманнымі былі першыя ўражанні ад сустрэч з Купалам! Якім інакшым ён выдаваўся чым быў!» [3, с. 83]. Псіхалагічны партрэт Песняра у абодвух творцаў – тагачаснага літаратурнага крытыка (родам з Капыля), першага Купалавага біёграфа Льва Клейнбарта і сучаснага літаратуразнаўца, паэта Алега Лойкі – непадробны і, зразумела, індывідуалізаваны. Гэта дзве асобныя ўніверсальныя адной літаратурнай персаналіі – Янкі Купалы.

Вядома, у мемуарным нарысе Л. М. Клейнбартам прасочана жыццёвая і творчая біяграфія паэта. Пасля не такога і плённага пецярбургскага перыяду Янка Купала выдае свой вяршынный зборнік «Шляхам жыцця» (1913), дзе самой кампазіцыяй, зместавым напаўненнем сцвярджаў высокую культуру нацыянальных пачуццяў паэта-вешчуна. Не апошняя роля ў выданні зборніка належыць і Льву Клейнбарту: ён парэкамендаваў рукапіс дадзенага зборніка свайму сябру, доктару А. П. Ярэмічу, які ахвотна прычыніўся да фінансавага боку выхаду зборніка, бо не толькі сам быў выхадцам з Мінскай губерні, але, як сцвярджае Л. Клейнбарт, ведаў Купалу як нацыянальнага паэта. Звернем увагу на досыць строгую, але на дзіва справядлівую ацэнку літаратурнага крытыка Л. М. Клейнбарта ў дачыненні да выхаду Купалавых папярэдніх паэтычных зборнікаў і вышэйназванага: «Затое ў “Шляхам жыцця” ўжо няма, зусім няма той рэфлексіі, таго песімізму, якімі аваяны выдадзены ў гады рэакцыі “Гусяр”. Тут скрозь і ўсюды – парыў да дзеяння, прага актыўнага ўмяшання ў грамадскае жыццё. <...> Але “Жалейка”

была яшчэ палітычна наіўная. <...> Купала адлюстравяў гэтыя галасы, гэтыя крокі сталічнага жыцця, узгадніў сваю паэзію з паэзіяй новага ўздыму. Быццам раптам паэт усвядоміў сабе асноўныя лініі будовы грамадства і з прасёлкавых шляхоў выйшаў на шырокую дарогу новых дум» [1, с. 104]. Сапраўды, Янка Купала як будзіцель беларускага Адраджэння сто гадоў таму дбаў-завяшчаў, як суайчыннікам абысціся са спадчынай, якая «ад прадзедаў ... засталася», як, урэшце, захаваць Беларусі «свой пачэсны пасад між народамі».

Насамрэч, чым можна патлумачыць такое сакральнае апяванне красы ў зборніку «Шляхам жыцця»? Краса жыве-бруіць на старонках Купалавага зборніка паўсюль, рассыпаецца-зіхаціць рознымі гранямі: «малітва вячэрная... // Плыве і мяняецца ў кветным крыштале» (верш «Вячэрняя малітва»), «самое сонца ўзяць у рукі» (верш «Прыстаў я жыць...»), «Навокала сцелецца столькі // Багацця, красы і святла!» (верш «Пад крыжам»), «І зелень, і кветкі, і песні, / І неба вясёлая яснасць» (верш «З песень аб вясне»). І адлюстраваная чароўная маляўнічасць беларускага краявіду цалкам зразумелая, калі ўчытацца ў спавядальныя радкі маладога паэта, які трыма гадамі раней, у 1910 годзе, у пецябургскі перыяд, шчыраваў-прызнаваўся свайму першаму біёграфу Льву Клейнбарту: «Усё ўзнагароджваў родны краявід, родная прырода. Яна выгадала мяне, як і маю паэзію. <...> А пакуль што, пад полымя вогнішча, заглыбіцца ў сябе, надрапаць вершы пра гэтае поле, пра гэтыя кусты, пра агеньчыкі гэтых хат. “Я ад вас далёка, бацькаўскія гоні, – // На чужое неба ўжо гляджу сягоння. // Але думкай, сэрцам толькі вас я знаю, // Як і жыў, жыў я ў сваім родным краю. // Я ад вас далёка... А дзе ні гляджу я – // Дома толькі думка дное і начуе; // Знаю толькі пушчы Белавежскай гоман, // Знаю толькі рэчку – з плытнікамі Нёман”» [1, с. 78]. Зрэшты, гэта дало права крытыку Л. М. Клейнбарту паводле лірычна-філасофскай рэплікі-развагі «Так, пах Беларусі пераследаваў яго; далёкі, незабыўны водар» [1, с. 76] зрабіць дужа важнае заключэнне: «Між тым беларуская прырода перш за ўсё сядзіць у Купале. <...> Ілжывы шум свету не вабіць яго, як не вабіць слава, вядомасць. Яму б што? Родная даль, роднае поле з кустамі і пералескамі, агеньчыкі хат. Прырода дадае яму тое, чаго ён не знаходзіць сярод людзей» [1, с. 76, 78]. І далей: «І блізкасць да прыроды, якая пачынаецца ад ранніх гадоў, зліваецца з блізкасцю да роднага народа, з палітычным беларусінствам» [1, с. 80].

Нельга абмінуць увагай і характарыстыку Янкі Купалы, дадзеную Л. М. Клейнбартам у сваёй працы «Малая Беларусь». Ва ўступным артыкуле «Вы паэт, Янка, беларускі паэт» (выраз самога аўтара-крытыка) да сучаснага выдання Л. М. Клейнбарта «Сустрэчы. Янка Купала» (2021) дырэктар Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва Г. Запартыка справядліва цытуе: «У першых жа радках напісаў (Л. М. Клейнбарт. – А. С.) пра паэта: “Гэта найперш беларус. Нездарма яго характарызуюць як паэта-беларуса, менавіта беларуса. Беларусь не толькі ў яго думках, у яго пачуццях, але і ў кожным моўным звароце, кожным гуку яго верша. Гэта – баян “адраджанізму”» [1, с. 38].

Мемуарны нарыс Л. М. Клейнбарта «Сустрэчы. Янка Купала» (2021) надзвычай актуальны сёння ў адносінах расшыфроўкі псіхалогіі літаратурнай персаналіі Янкі Купалы. Слушна выказалі сваё меркаванне і ўкладальнікі кнігі: «Не выпадкова Леў Максімавіч свой твор называе “Сустрэчамі”. Гэта сапраўды сустрэчы знакамітага літаратурнага крытыка Льва Клейнбарта з беларускім паэтам Янкам Купалам, ад моманту знаёмства і на працягу многіх гадоў. Гэта і нашы сённяшнія сустрэчы з паэтам – маладым, пачынаючым і ўжо вядомым, аўтарытэтным. Гэта сустрэчы сучаснасці з мінулым» [1, с. 8].

Бібліяграфічны спіс

1. Клейнбарт, Л. М. Сустрэчы. Янка Купала = Встречи. Янка Купала / Л. М. Клейнбарт; [уклад.: Г. Ю. Варонава [і інш.]; пад навук. рэд. А. Р. Ляшковіч; пер. з рус. А. М. Карлюкевіча. – Мінск: Звязда, 2021. – 352 с.

2. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 2003. – Т. 9, кн. 1: Пераклады, Эпістальная спадчына; Дарчыя надпісы; «Расейска-беларускі слоўнік»; Калектыўнае; Службовыя і асабістыя дакументы; Дадатак. – 686 с.

3. Лойка, А. Як агонь, як вада...: раман-эсэ пра Янку Купалу / А. Лойка. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 486 с.